

VERSLAG VAN DE COMMISSIE

Nr. 1

§ 1. Inleiding

De vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten heeft het wenselijk geoordeeld over te gaan tot een verslaggeving aan de Kamer omtrent de door de commissie verrichte werkzaamheden.

De commissie is nl. van gevoelen dat, met name ten aanzien van de Binnenlandse Veiligheidsdienst, meer dan tot dusverre gestreefd dient te worden naar zo groot mogelijke openbaarheid. Zij is tot deze conclusie gekomen, omdat voor deze rijksdienst evenals voor alle andere overheidsdiensten geldt, dat nodeloze geheimzinnigheid schaadt. In de eerste plaats dient zoveel mogelijk te worden voorkomen, dat aan het vertrouwen van de burgerij in een onderdeel van het ambtelijk apparaat afbreuk wordt gedaan; in de tweede plaats is de instantie, die van nodeloze geheimzinnigheid ernstige schade ondervindt, de betrokken dienst zelve.

De voor de hand liggende weg om zodanige openbaarheid te bewerkstelligen acht de commissie van tijd tot tijd aan de Kamer verslag uit te brengen omtrent haar eigen werkzaamheden en bevindingen.

Zij acht een dergelijke rapportage voorts wenselijk, omdat zij aldus de gelegenheid heeft, zich tegenover de Kamer te verantwoorden voor de wijze, waarop zij zich van de haar door de Kamer toevertrouwde taak heeft gekweten.

Nu de commissie voor de eerste maal zulk een algemeen verslag uitbrengt, houdt zij het voor nuttig de Kamer een zo groot mogelijk inzicht te verschaffen in de taak en de werkwijze van de B.V.D. De commissie meent er goed aan te doen, daaraan een korte uiteenzetting over haar eigen taak vooraf te laten gaan.

§ 2. De taak van de commissie

De commissie werd voor de eerste maal door de Kamer ingesteld op 25 maart 1952 (*Handelingen*, zitting 1951—1952 blz. 1992). Haar instelling was het gevolg van aandrang vanuit de Kamer bij de openbare beraadslagingen over de begrotingen van het Departement van Binnenlandse Zaken voor 1951 en 1952 (o.a. *Handelingen*, zitting 1950—1951, blz. 715, 722, 723, 726; *Handelingen*, zitting 1951—1952, blz. 599).

Met deze instelling beoogde de Kamer een mogelijkheid te scheppen tot parlementaire controle op het doen en laten van een apparaat van de rijksoverheid, dat zich uit de aard van zijn werkzaamheden minder dan andere overheidsdiensten leent tot een gedachtenwisseling in de Staten-Generaal, hetzij in een openbare kamervergadering, hetzij in comité-generaal, of zelfs, in een aantal gevallen, tot een gesprek in de weliswaar vertrouwelijke, maar toch nog vrij uitgebreide kring van de vaste kamercommissie voor het departement van de verantwoordelijke bewindsman, d.i. de Minister van Binnenlandse Zaken, waarbij de Minister volledig opening van zaken zou geven.

De door de Minister van Binnenlandse Zaken omtrent de B.V.D. te verstrekken inlichtingen zijn nl. noodzakelijkerwijs grotendeels geheim en moeten dat blijven. De hoofdtaak van de B.V.D. ligt op het terrein van het beveiligen van vertrouwelijke

gegevens tegen spionage en tegen de verstrekking van deze gegevens aan onbevoegden. De doeltreffendheid van methode en werkwijze van de z.g. contraspionage staat of valt met de geheimhouding ervan. Degenen, die er op uit zijn, deze gegevens in handen te krijgen, zullen zich in hun methoden n.l. richten op het zoveel mogelijk omzeilen van alle bekende controles van de B.V.D. Een veiligheidsdienst als de B.V.D. is om deze reden, wil zij doeltreffend kunnen werken, goeddeels aangewezen op onbekendheid met haar methode van controle. Ook tegen het verschaffen van enigermate gedetailleerde negatieve informatie inzake het doen en laten van deze veiligheidsdienst — dus het uiteenzetten wat de dienst in een concreet geval niet gedaan heeft, of b.v. dat bepaalde personen bij de dienst niet bekend zijn — bestaan derhalve vaak bezwaren op grond van veiligheidsoverwegingen¹⁾.

Het is in het licht van deze geheimhouding in het belang van de nationale veiligheid, waartoe artikel 104 der Grondwet²⁾ de Minister uitdrukkelijk verplicht, dat de eerder in dit verslag door de commissie gebezigde termen „zo groot mogelijke openbaarheid” en „nodeloze geheimzinnigheid” moeten worden verstaan.

De commissie onderhoudt een geregelde gedachtenwisseling met de Minister van Binnenlandse Zaken met betrekking tot diens beleid inzake de B.V.D. overeenkomstig het bepaalde ten aanzien van de vaste commissies in artikel 30 van het Reglement van Orde der Kamer.

Het onderzoek van klachten van burgers over de B.V.D. vormde aanvankelijk een qua omvang betrekkelijk gering onderdeel van deze gedachtenwisseling tussen commissie en Minister, doch heeft zich in de loop der jaren aanmerkelijk uitgebreid. De commissie wijdt aan dit deel van haar werkzaamheden enkele afzonderlijke paragrafen. Uit de rest van dit verslag zal echter, naar zij vertrouwt, blijken, dat haar overleg met de Regering zich geenszins tot het behandelen van incidentele klachten beperkt, doch het gehele beleid betreft.

Uit haar naam blijkt voorts, dat de taak van de commissie niet tot de Binnenlandse Veiligheidsdienst beperkt is, doch zich uitstrekt over alle inlichtingen- en veiligheidsdiensten van de rijksoverheid, d.w.z. tot overleg met alle Ministers onder wie deze diensten ressorteren.

Het betreft hier de Buitenlandse Inlichtingendienst, de Militaire Inlichtingendienst (K.L.), de Luchtmacht Inlichtingendienst en de Marine Inlichtingendienst. Met betrekking tot deze diensten, die een eigen taak hebben en van beperkter omvang zijn, heeft de Commissie zich nog niet voldoende kunnen oriënteren. Zij zal zich omtrent deze diensten zo spoedig mogelijk verstaan met de betrokken bewindslieden.

§ 3. De taak en werkwijze van de B.V.D. Feitelijke gegevens

De taak van de B.V.D. is vastgelegd in een vertrouwelijk — doch ter vertrouwelijke kennisneming van de leden der Kamer ter griffie gedeponereerd — Koninklijk besluit van 8 augustus 1949, zoals dit bij Koninklijke besluiten van 25 augustus 1951 en 1 maart 1956 gewijzigd is.

Voorts zijn in de loop der jaren mededelingen van regeringszijde in openbare kamerstukken en kamervergaderingen verstrekt. In dit verband noemt de commissie o.a. de verklaring in de Tweede Kamervergadering van 27 september 1949 van de toenmalige Minister-President, Minister van Algemene Zaken, de heer Drees (*Handelingen* zitting 1949—1950, blz. 49), een verklaring in de Tweede Kamervergadering van 30 november

1950 van de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken, de heer Teulings (*Handelingen* zitting 1950—1951, blz. 729 e.v.), het verslag over hoofdstuk V van de rijksbegroting 1951 (Tweede Kamerstuk zitting 1950—1951, 1900, nr. 7, blz. 16 t/m 19), een verklaring van de heer Teulings, Minister van Binnenlandse Zaken, in de Tweede Kamervergadering van 27 november 1951 (*Handelingen* zitting 1951—1952, blz. 612), een verklaring in de Tweede Kamervergadering van 29 oktober 1963 van de toenmalige Minister-President, Minister van Algemene Zaken, de heer Marijnen (*Handelingen*, zitting 1963—1964, blz. 220) in het bijzonder over het brief- en telefoongeheim, de verklaring in de Tweede Kamervergadering van 19 november 1963 van de toenmalige voorzitter der commissie, de heer Vondeling (t.a.p., blz. 435) en een verklaring in dezelfde vergadering van de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken, de heer Toxopeus (t.a.p., blz. 450).

Bedoelde taak is in hoofdlijnen als volgt te omschrijven:

a. het inwinnen van gegevens omtrent alle personen, die van een staatsgevaarlijke activiteit of neiging daartoe ten opzichte van Nederland of met Nederland bevriende buitenlandse mogendheden blijken geven of hebben gegeven;

b. het inwinnen van gegevens omtrent groeperingen en personen die doeleinden nastreven c.q. ter verwezenlijking van hun doeleinden middelen hanteren, die in strijd zijn of dreigen te komen met de grondslagen der democratische rechtsorde;

c. het bevorderen van veiligheidsmaatregelen in alle vitale en kwetsbare overheids- en particuliere instellingen en bedrijven;

d. het onderhouden van verbindingen met de overeenkomstige inlichtingen- en veiligheidsdiensten van bevriende buitenlandse mogendheden.

Op het hoofd van de dienst rust de plicht zorg te dragen, dat de geheimhouding van de inlichtingen en bronnen, waaruit deze afkomstig zijn, alsmede de veiligheid van de ter verkrijging van die inlichtingen werkzame personen gewaarborgd worden.

De taak van de dienst omvat dus het verzamelen van gegevens in het belang van de veiligheid van de Staat en het bevorderen van veiligheidsmaatregelen te bescherming van overheidsgeheimen. Na deze gegevens te hebben bestudeerd, gewogen en met elkaar in verband te hebben gebracht, stelt de dienst, die generlei executieve bevoegdheid bezit, de Regering op de hoogste van al hetgeen van belang kan zijn.

De B.V.D. dient een zo goed mogelijk inzicht te hebben in de tegen Nederland of in Nederland tegen bondgenoten van Nederland gerichte spionageactiviteiten.

Op Nederland rusten in dit laatste verband verdragsmatige verplichtingen. Voor wat haar werkzaamheden ten aanzien van de contraspionage betreft betekent de bepaling, dat de B.V.D. geen executieve bevoegdheden bezit, o.a. dat de dienst niemand aanhoudt, arresteert, verhoort, bewaart of gevangen zet of uitzet.

De opdracht aan de dienst zo groot mogelijke wetenschap te vergaren van de bestaande groeperingen en personen, die doeleinden nastreven c.q. ter verwezenlijking van hun doeleinden middelen hanteren, die in strijd zijn of dreigen te komen met de grondslagen der democratische rechtsorde, vloeit voort uit de noodzaak voor de Regering deze gegevens centraal verzameld te harer beschikking te hebben om haar tijdige informatie, o.a. ten behoeve van de openbare orde, de beveiliging en de binnenlandse veiligheid in buitengewone omstandigheden, te verzekeren.

In het kader van zijn taak ter bevordering van de beveiliging heeft de B.V.D. in de loop der jaren een beveiligingssysteem opgebouwd. Dit omvat regelingen omtrent de zogenaamde materiële beveiliging (voorzieningen ter opberging van gerubriceerde stukken¹⁾) en bepalingen omtrent de hantering ervan

¹⁾ Het is juist deze omstandigheid, welke voorts geleid heeft tot de opneming in het Reglement van Orde der Kamer van de bepaling, dat de Kamer bij de instelling van een vaste commissie kan bepalen, dat deze over in haar handen te stellen stukken, welke naar het oordeel der commissie niet in het openbaar behandeld kunnen worden, geen verslag behoeft uit te brengen (artikel 30) en tot de toepassing door de Kamer van deze bepaling op de vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten.

²⁾ De Ministers geven aan de Kamers, hetzij mondeling, hetzij schriftelijk, de verlangde inlichtingen, waarvan het verlenen niet strijdig kan worden geoordeeld met het belang van de Staat.

¹⁾ Rubricering (of „classificering”) van stukken betekent het aangeven in bepaalde graden, dat gegevens van zodanige betekenis zijn voor de veiligheid of het belang van de Staat, dat openbare kennisneming daarvan gevaars met zich brengt en dat daarom kennisneming van deze gegevens slechts in een beperkte kring dient plaats te vinden.

alsmede de weg die deze stukken dienen te volgen) en omtrent de personele beveiliging (regels betreffende de toelating van personeel tot vertrouwensfuncties en het instellen van veiligheidsonderzoeken).

Deze veiligheidsonderzoeken, die voornamelijk bestaan uit de zgn. antecedentenonderzoeken, worden door de B.V.D. verricht niet op eigen initiatief — tenzij het sollicitanten voor een functie in de B.V.D. betreft — doch op verzoek van de betrokken overheidsinstantie.

Het verzoek geschiedt in de vorm van een schriftelijke aanvraag van de beveiligingsfunctionaris¹⁾ van de betrokken instantie. Niet alle aanvragen worden door de dienst geaccepteerd. Wanneer er twijfel bestaat, of een aanvraag wel op redelijke gronden gebaseerd is, volgt overleg van de dienst met de aanvrager.

Bij de aanvraag wordt de belangrijkheid van de functie aangegeven door de vermelding, of het een C-, B- of A-functie betreft, d.w.z. een functie, waarin kan worden kennisgenomen van respectievelijk dienstgeheime (C), vertrouwelijk/geheime (B), of zeer geheime gegevens (A).

Ook te dezen aanzien rusten op Nederland verdragmatige verplichtingen, welke zijn neergelegd in een „N.A.T.O.-Confidential” supplement van het N.A.V.O.-beveiligingsvoorschrift²⁾.

De intensiteit van de in te stellen onderzoeken wordt bepaald door de belangrijkheid uit veiligheidsoogpunt van de functie.

Voor C- en B-functies wordt in de regel volstaan met een eenvoudig administratief onderzoek, dat veelal niet meer omvat dan een nagaan in de te raadplegen gegevens, of daarin ter zake dienende gegevens omtrent de betrokkene aanwezig zijn. Indien blijkt, dat geen gegevens aanwezig zijn of dat slechts gegevens aanwezig zijn welke niet meer relevant zijn³⁾, dan wordt aan de aanvragende instantie medegedeeld, dat omtrent de betrokkene uit veiligheidsoogpunt gezien niets bekend is dat aan de benoeming in de weg behoeft te staan. Zijn gegevens aanwezig, die nog wel relevant moeten worden geacht, dan worden deze, nadat zondig de juistheid ervan nader geverifieerd is, ter kennis van de aanvragende instantie gebracht.

Dergelijke administratieve onderzoeken in verband met vertrouwensfuncties worden verricht op aanvragen van de civiele en de militaire overheid, overheidsbedrijven (o.a. de PTT en de N.S.) en particuliere industrie (in verband met militaire opdrachten).

Bij A-functies wordt begonnen met een administratief onderzoek. Worden daarbij gegevens aangetroffen die een verdergaand onderzoek noodzakelijk maken, dan geschiedt zulks.

Bij de meest belangrijke A-functies wordt, ongeacht de uitkomst van het administratief onderzoek, altijd een uitgebreid onderzoek ingesteld door het onderzoekapparaat van de B.V.D. Bij zo'n onderzoek worden door een onderzoekingsambtenaar van de B.V.D. gegevens verzameld omtrent eventuele antidemocratische gezindheid, eventuele criminele antecedenten, eventuele omstandigheden, welke de betrokkene vatbaar zouden maken voor chantage, en ten slotte omtrent karaktereigenschappen, waaronder de vraag omtrent de geschiktheid van de betrokkene voor het behandelen van geheime zaken.

Als algemene gedragslijn geldt, dat het onderzoek zo discreet mogelijk moet worden verricht en dat de te horen informanten zo betrouwbaar mogelijk moeten zijn; deze betrouwbaarheid wordt vooraf onderzocht, waarbij dikwijls de plaatselijke politie wordt ingeschakeld en waarvoor soms nog een summier antecedentenonderzoek ad hoc plaatsvindt. Bij zijn entree bij een informant maakt de onderzoekingsambtenaar zijn kwaliteit en

het doel van zijn bezoek bekend; desgevraagd vertoont hij zijn legitimatiebewijs.

In het uiteindelijke rapport aan de aanvrager worden uitsluitend die gegevens verstrekt, welke relevant zijn voor het doel waarvoor zij gevraagd zijn, d.w.z. gegevens, welke de betrokkene zouden kunnen schaden zonder dat daarmee een wezenlijk beveiligingsbelang gediend zou zijn, worden niet doorgegeven¹⁾.

Een door de B.V.D. ingesteld antecedentenonderzoek resulteert in een rapport aan de aanvrager. Behoudens ten aanzien van een kleine categorie van internationale functies — op grond van verdragsverplichtingen — heeft de dienst niet tot taak te adviseren met betrekking tot de door de aanvrager aan de hand van de verstrekte inlichtingen te nemen beslissing. In 1961 heeft de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken dit belangrijke principe in een circulaire aan zijn ambtgenoten nog eens duidelijk onderstreept. De bewindsman gaf daarbij in overweging, dat, indien afwijzing van een sollicitant uitsluitend wegens de van de B.V.D. verkregen inlichtingen noodzakelijk wordt geacht, de beslissing door de Minister persoonlijk zou worden genomen.

Ook door inlichtingendiensten van rijks- en gemeentepolitie worden, deels ten behoeve van de B.V.D. bij de uitvoering van de hierboven geschetste taak, deels voor andere doeleinden, antecedentenonderzoeken verricht.

Onderzoeken met een geheel andere strekking, waarmee de B.V.D. geen bemoeienis heeft, betreffen b.v. de verlening van Koninklijke onderscheidingen en de verlening aan verenigingen van het predikaat „Koninklijke”.

Voor de goede orde vermeldt de commissie in dit verband ten slotte nog, dat voorts door de Militaire Inlichtingendienst, de Luchtmacht Inlichtingendienst, de Marine Inlichtingendienst en de Koninklijke Marechaussee antecedentenonderzoeken worden verricht, waar de B.V.D. geheel buiten staat.

§ 4. Gedurende de verslagperiode door de commissie verrichte werkzaamheden

In de periode van 23 februari 1967 — de opening van de buitengewone zitting 1967 — tot .. november 1967 heeft de commissie de volgende werkzaamheden verricht.

Mondeling overleg met de Regering

Gedurende de verslagperiode werd zeven maal mondeling overleg gepleegd met de Regering.

1. Op 17 april vond een bespreking plaats met de Minister van Binnenlandse Zaken over enkele toen actuele onderwerpen, met name de arrestatie te Amsterdam van de heer Gloukhof door de rijksrecherche en diens uitwijzing uit Nederland door de Minister van Justitie.

2. Op 16 mei vergaderde de commissie wederom met de Minister van Binnenlandse Zaken, voornamelijk ter algemene oriëntatie van de nieuw tot de commissie toetredende leden over de taak, werkwijze en bevoegdheden van de Binnenlandse Veiligheidsdienst.

3. Op 12 juni had de commissie een nieuwe bespreking met de Minister van Binnenlandse Zaken, hoofdzakelijk ter voortzetting van de hierboven sub 2 vermelde algemene oriëntatie.

4. Op 28 augustus vergaderde de commissie met de Minister van Defensie, voornamelijk ter algemene oriëntatie van de commissie met betrekking tot de taak, werkwijze en bevoegdheden van de onder deze bewindsman ressorterende inlichtingendiensten en voorts ter bespreking van een bij de commissie aanhangige klacht.

5. Op 24 oktober kwam de commissie met de Minister van Binnenlandse Zaken bijeen, voornamelijk ter bespreking van de door publikaties in het „Leids Universiteitsblad” in de

¹⁾ Bij elk Departement en bij een aantal rijksdiensten bestaat de functie van beveiligingsambtenaar. Deze functie wordt bekleed door een eigen ambtenaar.

²⁾ De commissie heeft dit stuk ter vertrouwelijke kennisneming ontvangen.

³⁾ Na verloop van een aantal jaren worden bepaalde gegevens door de B.V.D. niet meer als relevant beschouwd. De ter zake vastgestelde regeling, welke is opgesteld naar analogie van de overeenkomstige regeling in de Wet op de justitiële documentatie, is aan de commissie ter vertrouwelijke kennisneming overgelegd.

¹⁾ De daarbij gehanteerde richtlijnen zijn ter vertrouwelijke kennisneming aan de commissie overgelegd.

openbaarheid gekomen contacten van de B.V.D. met administraties van universiteiten en hogescholen. Hieromtrent bracht de commissie reeds verslag uit (kamerstuk 9372).

6. Op 30 oktober besprak de commissie met de Minister van Binnenlandse Zaken enkele beleidsvragen.

7. Op 7 november besprak de commissie met de Minister enkele onderwerpen voornamelijk op het terrein van toekomstige wetgeving.

Overige vergaderingen der commissie

De commissie vergaderde zonder dat daarbij een Minister aanwezig was vijf malen, te weten op 28 juni, 28 september, 20 oktober, 2 november en 9 november, ter behandeling en afdoening van bij haar aanhangig gemaakte klachten, waartomtrent de commissie door de betrokken bewindsman was ingelicht. Bovendien werden op 28 september en 20 oktober enkele personen gehoord naar aanleiding van aanhangige klachten. De vergaderingen van 2 en 9 november waren gewijd aan de vaststelling van dit verslag.

Aan de commissie bekendgemaakte klachten

Bij de aanvang van de verslagperiode was 1 klacht bij de commissie aanhangig, welke inmiddels werd afgedaan.

Gedurende de verslagperiode werden 15 nieuwe klachten ingediend, waarvan er thans 7 zijn afgedaan.

In onderzoek zijn derhalve nog 8 klachten.

De commissie acht het wenselijk omtrent twee van de door haar onderzochte aangelegenheden te rapporteren.

Klacht van drs. J. van Santen, te Amsterdam

In „Vrij Nederland” van 13 november 1965 werd een artikel van de heer I. Cornelissen gepubliceerd onder de titel „Hoe de B.V.D. zich vastzuigt op een prooi”, omtrent ervaringen welke het voormalige lid der Eerste Kamer, drs. J. van Santen en diens kinderen zouden hebben opgedaan met de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Bij schrijven dd. 15 november 1965 vroeg de voorzitter der commissie de heer Van Santen of naar diens oordeel in het tijdschriftartikel de toedracht van een en ander juist was weergegeven en of hij aan de in het artikel gerelateerde gang van zaken nog iets had toe te voegen, zulks ter nadere documentatie van de commissie, opdat zij zou kunnen beoordelen of zij deze aangelegenheid in behandeling zou dienen te nemen.

De heer Van Santen antwoordde schriftelijk op 23 november 1965, de in „Vrij Nederland” vermelde toedracht globaal gesproken juist te achten en gaarne nadere inlichtingen te zullen verschaffen. Voorts verscheen in „Vrij Nederland” van 25 december onder de rubriek „Vrije tribune” een ingezonden stuk van zijn hand onder het opschrift „B.V.D.”.

Op 15 februari 1966 werd de heer Van Santen door de commissie gehoord.

In „De Nieuwe Stem” van januari 1967 schreef de heer Van Santen een artikel „Neurenberg in Nederland; onthullingen over de B.V.D.”.

Op 13 februari 1967 berichtte de commissie de heer Van Santen uit het door haar ingestelde onderzoek tot de conclusie te zijn gekomen, dat van een door de B.V.D. ten opzichte van hemzelf onjuist gevoerd beleid niets was gebleken.

Ten aanzien van wat blijkens zijn verklaring op de „hearing” van 15 februari 1966 aan de heer Van Santen de meeste zorg baarde, te weten de toekomstmogelijkheden van zijn kinderen, achtte de commissie — zo schreef zij verder — voor zodanige bezorgdheid geen reden aanwezig. Ten slotte deelde de commissie uitdrukkelijk als haar mening mede, dat alle indrukken, geruchten en dergelijke, als zou de B.V.D. dan wel enige andere inlichtingen- of veiligheidsdienst bemoeienis hebben gehad, van welke aard ook, met de kinderen van de heer Van Santen ongegrond waren.

In de elders in dit verslag afzonderlijk geanalyseerde televisieuitzending van de V.P.R.O. op 11 maart 1967 werd als een voorbeeld van de wijze, waarop de B.V.D. zou werken,

het ootslag genoemd van een analyste aan het laboratorium van de Amsterdamse Gemeentelijke Gezondheidsdienst, omdat haar vader lid van de C.P.N. was geweest. Hier werd gedoeld op de dochter van de heer Van Santen. Een tweede voorbeeld in dezelfde uitzending, de vruchteloos bij een arbeidsbureau aankloppende academicus, was de heer Van Santen zelf.

Op 9 maart 1967 zond de heer Van Santen aan de voorzitter der commissie een in „Vrij Nederland” van 11 maart gepubliceerde „Open brief”.

In antwoord hierop schreef de voorzitter der commissie, de heer Schmelzer, op 27 juni 1967 de heer Van Santen als volgt:

„De commissie is na de Tweede Kamerverkiezingen van dit jaar niet onaanzienlijk gewijzigd; toen u de brief van haar griffier van 13 februari 1967 ontving, bestond zij uit de heren Beernink, Geertsema, Nederhorst, Roolvink en de ondergetekende; zij is thans samengesteld uit de heren Biesheuvel, Mellema, Van Mierlo, Toxopeus, Den Uyl en mijzelf.

In haar nieuwe samenstelling heeft de commissie naar aanleiding van uw open brief de zaak nogmaals nauwgezet onderzocht. Het resultaat van dit onderzoek is, dat de commissie het oordeel van de commissie in haar vorige samenstelling, zoals dit bij bovenvermeld schrijven van 13 februari 1967 te uwer kennis gebracht werd, volledig onderschrijft.

De commissie grondt haar oordeel mede op een uitvoerig schrijven van de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken, de heer Verdam, op schriftelijke verklaringen van dr. P. J. de Vries, de door u als getuige opgegeven arts dr. H. en de door u genoemde surveillant bij het Instituut Hommes¹⁾, alsmede op de in het „Gemeentebled van Amsterdam” gepubliceerde antwoorden van burgemeester en wethouders van Amsterdam op schriftelijke vragen van het raadslid Bruggeman over het ootslag van een werknemster van de gemeentelijke geneeskundige en gezondheidsdienst (resp. nrs. 293 en 424).

Voorts acht de commissie het nuttig u voorts alsnog mede te delen, zulks naar aanleiding van uw sollicitatie destijds bij de Economische Hogeschool te Rotterdam, dat de B.V.D. nimmer enige informatie betreffende u aan instanties of bedrijven naar aanleiding van door u gedane sollicitaties verstrekt heeft.

Mocht u op een nieuw onderhoud met de commissie prijs stellen, dan is de commissie daartoe uit de aard der zaak gaarne bereid, doch dat gesprek zal dan — aannemende dat u er de voorkeur aan zult geven de commissie zo mogelijk in voltallige samenstelling te ontmoeten — moeilijk zijn te arrangeren vóór ommekomst van het a.s., op 22 augustus a.s. eindigende, zomereces der Kamer.

Voor de goede orde deel ik u ten slotte mede, dat het in het voornemen van de commissie ligt, gezien het openbare karakter dat u aan uw brief gegeven hebt, omtrent haar bevindingen aan de Kamer verslag uit te brengen.”

Het tweede gesprek tussen de commissie en de heer Van Santen vond plaats op 28 september 1967. De heer Van Santen werd dit keer vergezeld door zijn zoon en zijn dochter.

Bij dit gesprek bleek, dat de heer Van Santen uit de bevindingen van het schrijven van de commissie van 13 februari 1967 de — onjuiste — conclusie had getrokken, dat de commissie haar mening nopens zijn kinderen gevormd had zonder daarnaar een onderzoek te hebben ingesteld. Hij had dit afgeleid uit de omstandigheid, dat de commissie, zeggende dat zij wél een onderzoek had ingesteld naar het door de B.V.D. ten aanzien van hemzelf in het verleden gevoerde beleid, vervolgens zonder opnieuw van een onderzoek gewag te maken als „haar mening” mededeelde, dat voor zijn bezorgdheid over de toekomst van zijn kinderen geen reden aanwezig was.

¹⁾ Dit was degene, op wie volgens een later door de heer Van Santen en diens zoon aan de commissie gedane mededeling gedoeld was in de volgende passage in het artikel van „Vrij Nederland” van 13 november 1965: „Maar ook via Van Santens andere kind, zoon Gerrit (19), bleek zeer onlangs, dat de B.V.D. „waakzaam” blijft. In zijn omgeving verklapte iemand hem, dat hij voor de B.V.D. werkte en speciaal op Gerrit moest letten. Hij had opdracht gekregen een (negatief) rapport op te stellen”.

Bij deze tweede „hearing” is deze onjuiste veronderstelling — de commissie had uit de aard der zaak haar mening wel degelijk gebaseerd op een onderzoek — rechtgezet.

De commissie heeft dit de heer Van Santen aangetoond, doordat zij de in haar schrijven d.d. 27 juni 1967 vermelde schriftelijke verklaringen aan hem heeft overgelegd. Bij monde van haar voorzitter heeft zij voorts voorlezing gedaan van hetgeen de Minister van Binnenlandse Zaken schriftelijk verklaard had met betrekking tot de kinderen van de heer Van Santen. Deze verklaring hield in, dat de B.V.D. met de kwesties rond de kinderen van de heer Van Santen vóór de publikatie van 13 november 1965 in „Vrij Nederland” geen bemoeienis heeft gehad.

De commissie vond aanleiding, alsnog bij de Minister te informeren, of de toenmalige surveillant bij het Instituut Hommes, de heer V., te H., ooit in direct of indirect contact met de dienst heeft gestaan. De Minister heeft hierop in ontkennende zin geantwoord.

De commissie heeft vervolgens op 20 oktober 1967 nog enige bij deze aangelegenheid betrokken personen gehoord, te weten dr. De Vries, alsmede bedoelde voormalige surveillant bij het Instituut Hommes.

Een en ander heeft er toe geleid, dat de commissie de juistheid van het in haar schrijven d.d. 27 juni 1967 aan de heer Van Santen uitgesproken oordeel bevestigd zag. De commissie wil hiermede overigens niet gezegd hebben, dat tegenover haar door iemand bewust onwaarheid gesproken zou zijn. Zij acht het waarschijnlijk, dat tegenover de jonge Van Santens opmerkingen gemaakt zijn met betrekking tot de consequenties, die het politieke klimaat in hun ouderlijk huis voor hun eigen maatschappelijke carrière zouden kunnen hebben; opmerkingen, die aanleiding hebben gegeven tot misverstanden.

Ten aanzien van de dochter van de heer Van Santen acht de commissie het waarschijnlijk, dat zodanig misverstand in de hand gewerkt is door een verkeerde interpretatie, niet alleen bij de toenmalige mejuffrouw Van Santen, doch aanvankelijk ook bij dr. De Vries, van de betekenis van de slotzin in de haar verstrekte ontslagbrief d.d. 20 maart 1964, waarbij zij er attent op werd gemaakt, dat na 31 juli 1964 het dienstverband niet meer zou worden verlengd. De commissie heeft zich van de juiste strekking van deze formule vergewist. Haar is gebleken, dat deze formulering geheel losstond van de persoon van de ontslagene, doch veelvuldig gebruikt wordt wanneer een arbeidscontractant, wiens contract ten einde loopt, niet tijdig bericht geeft het contract te willen verlengen en hij of zij op de mogelijkheid, zodanige verlenging alsnog aan te vragen, wordt geattendeerd, onder vermelding van de termijn, waarvoor verdere tijdelijke aanstelling mogelijk zal zijn.

Volledigheidshalve tekent de commissie hierbij aan, dat strikt genomen een onderzoek naar de vraag of het aan de dochter van de heer Van Santen verleende ontslag enig verband hield met het politieke verleden van haar vader — of haar eigen politieke overtuiging — niet op haar weg lag. Deze vraag ligt immers in het vlak van het door de gemeente Amsterdam gevoerde personeelsbeleid, waarvoor niet een minister tegenover de Staten-Generaal, doch het dagelijks bestuur van deze gemeente tegenover de raad verantwoordelijk is.

De commissie achtte het echter nuttig, nu zij zich ten gevolge van haar onderzoek naar de eventuele rol van de B.V.D. ook te dezen aanzien een zeer stellig oordeel gevormd had, daarvan aan de heer Van Santen kennis te geven, te meer nu daarmee een bij de betrokkenen aanwezige bezorgdheid zou kunnen worden weggenomen.

Ten slotte heeft de commissie de heer Van Santen en zijn kinderen erop gewezen, dat, als zich eventueel nieuwe feiten of ontwikkelingen mochten voordoen, welke nieuwe bezorgdheid bij hen zouden doen ontstaan, de commissie te allen tijde bereid zal zijn zodanige feiten of ontwikkelingen te onderzoeken.

*De V.P.R.O.-televisie-uitzending over de B.V.D.
op 11 maart 1967*

Op 11 maart 1967 zonder de V.P.R.O. over de televisiezender Nederland 1 in de rubriek „Speciale berichtgeving” een door de heer L. Kool samengesteld programma uit, getiteld „Enige kanttekeningen bij het omstreden instituut van de Binnenlandse Veiligheidsdienst¹⁾).

Op schriftelijke vragen, welke op 13 maart 1967 naar aanleiding van deze uitzending gesteld werden door de leden der Kamer mevrouw Singer-Dekker en de heer Franssen antwoordde de Minister van Binnenlandse Zaken, dat onder de in de uitzending geschetste gevallen zich enige bevonden, waartrent aan deze commissie reeds de nodige inlichtingen verstrekt waren. Hij was bereid ten aanzien van alle gevallen een nader onderzoek in te stellen en had daartoe inmiddels aan de presentator van de uitzending verzocht alle gegevens beschikbaar te stellen, die een onderzoek mogelijk konden maken. Omtrent het eventuele resultaat van dit onderzoek zou de Minister op de gebruikelijke wijze in overleg treden met deze commissie (*Aanhangsel Handelingen*, Buitengewone zitting 1967, blz. 219).

De commissie ontving bij schrijven van de Minister, d.d. 18 oktober 1967, de toegezegde nadere inlichtingen.

De Minister deelde daarin o.a. mede de presentator van vermeld televisieprogramma schriftelijk te hebben verzocht, hem namen te verstrekken van personen, die in verband met de in de uitzending gehanteerde voorbeelden inlichtingen hadden gegeven. Op 28 april 1967 ontving de bewindsman van het hoofd van de Televisiedienst van de omroepvereniging een opgave van namen van zeven personen die gediend hadden als zegslieden voor zes van de acht in de uitzending gepresenteerde voorbeelden. Ten aanzien van twee voorbeelden hadden de zegslieden van de V.P.R.O. geen toestemming verleend om hun namen aan de Minister bekend te maken.

De commissie merkt in dit verband op, dat de heer Kool tijdens de uitzending zeide:

„Eerst even dit: De mensen, die bij deze voorvallen betrokken zijn, voelen er in het algemeen niet zo erg veel voor om voor de camera hun geschiedenis te vertellen, maar zijn wel bereid, als er belangstelling voor is, om leden van de Tweede Kamer in te lichten.”

Aan een hoofdinspecteur van politie, werkzaam bij de Directie Openbare Orde en Veiligheid van het Departement van Binnenlandse Zaken, werd vervolgens opdracht gegeven een nader onderzoek in te stellen en de opgegeven personen te horen. Het rapport van deze functionaris, dat op 4 september 1967 werd uitgebracht, werd door de Minister ter vertrouwelijke kennisneming aan de commissie overgelegd.

Vervolgens heeft de commissie in haar bespreking met de Minister op 30 oktober 1967 mondeling nadere inlichtingen ontvangen.

Aan de commissie is uit een en ander — alsmede uit het afzonderlijke onderzoek naar de klacht van drs. J. van Santen, te Amsterdam, m.b.t. de door de heer Kool gehanteerde voorbeelden het volgende gebleken.

¹⁾ De tekst van deze uitzending is nedergelegd ter griffie, ter inzage van de leden.

1. Bij een gemeentelijke openbare lagere school bestaat een vacature.

Er komt een sollicitant, een bekwame ervaren onderwijzer. De eerste contacten zijn veelbelovend, maar dan worden plotseling door de school alle relaties verbroken, zonder opgaaf van redenen.

Dit herhaalt zich in twee andere gemeenten.

In een vierde gemeente laat de wethouder van onderwijs een sollicitant weten dat het gemeentebestuur een afwijzend rapport van de BVD heeft ontvangen, dat ongetwijfeld ook in de voorafgaande gevallen is uitgebracht. Het rapport wijst de onderwijzer af omdat hij lid is van de PSP.

De BVD verklaarde, hiermee geen bemoeienis te hebben gehad.

2. Op het laboratorium v. d. gemeentelijke gezondheidsdienst werkt een jonge vrouw als analyste. Haar werk is uitsluitend van medische aard en heeft niets geheimzinnigs. Maar ondanks het feit dat haar superieuren zeer tevreden over haar zijn, wordt haar door de directeur plotseling ontslag aangezegd. Waarom? De arts-directeur deelt het haar mondeling mee: er is een BVD-rapport binnengekomen dat op haar heengaan aandringt omdat haar vader, nu al meer dan 10 jaar geleden, lid is geweest van de Communistische Partij Nederland. De directeur is niet gelukkig met de zaak, maar meent dat hij zich niet kan verzetten. Een jaar geleden protesteerde de vader van de analyste bij de 2de Kamercommissie voor de BVD. Dezer dagen kwam het antwoord met daarin als merkwaardige laatste zin: „Tenslotte hecht de commissie eraan uitdr. als haar mening mee te delen, dat alle geruchten als zou de BVD bemoeienis hebben gehad, ongegrond zijn.”

De commissie geeft dus geen feiten, maar een mening, een subjectieve indruk.

De BVD verklaarde, hiermee geen bemoeienis te hebben gehad.

3. In Nederland werkt een comité dat geld verzamelt voor de verdediging van mensen, die in hun vaderland in politieke processen zijn gewikkeld. Dit vaderland is een niet-communistische politiestaat.

Een BVD'er komt de secretaris van het comité op een dag om de namen van de bestuursleden en adhesiebetuigers vragen, namen die op ieder foldertje van het comité staan. De secretaris weigert. De BVD'er wijst dan op de gevaren van het communisme.

De BVD geeft ronduit toe, dat hij een fout gemaakt heeft zeggende: het optreden van de BVD in deze zaak berustte op een opdracht, die verkeerd was begrepen en die een activiteit ten gevolge had, die achterwege had behoren te blijven.

Het betreft hier de heer H, te V. ¹⁾ omtrent wie de Commissie op 20-5-'66 door de toenmalige Minister werd ingelicht, i.v.m. een opmerking van het lid der Kamer de heer Lankhorst, in de Kamer op 27-4-'66 (*Hand.* zitting 1965-'66, blz. 1773). Op een verzoek van de toenmalige Minister aan de heer Lankhorst om waar te maken dat de BVD over de heer H. aan een gemeentelijke overheid inlichtingen verstrekt had, werd niet gereageerd. De in 1966 aan de heer Lankhorst en aan de Commissie verstrekte inlichtingen luiden, dat de dienst t.a.v. de heer H. nimmer aan enige instantie gegevens had verschaft. De heer H. heeft sindsdien verklaard, eenzelfde mededeling te hebben ontvangen van de toenmalige Minister-President, en daaruit begrepen te hebben, dat het niet de BVD was, die ten aanzien van zijn politieke interesse belangstelling had. De in de uitzending genoemde wethouder heeft verklaard, de heer H. op diens vraag naar mogelijke pogingen van de BVD om zijn benoeming tegen te houden, verzekerd te hebben dat de dienst nimmer inlichtingen over hem verstrekt had. In deze gemeente is de heer H. thans hoofd van een openbare school.

De in het voorbeeld bedoelde analyste is de dochter van drs. J. van Santen, te Amsterdam, over wiens klachten de Commissie eerder in dit verslag afzonderlijk rapporteert. Overigens is, zoals uit dat verslag blijkt, het initiatief daartoe is van de Commissie zelve uitgegaan.

De secretaris van het bedoelde comité, de heer G. te W. heeft verklaard, dat hem medio 1966 door twee ambtenaren van de BVD verzocht was, de namen te noemen van eventuele nieuwe bestuursleden alvorens deze in het bestuur zouden worden benoemd, ten einde te voorkomen, dat de stichting zou worden gefiltreerd door communisten. De heer G. heeft deze medewerking geweigerd, omdat de stichting in de openbaarheid werkt, zodat na benoeming van nieuwe bestuursleden controle achteraf voor wie daaraan behoefte heeft mogelijk is. Hieruit blijkt, dat de vraag, welke de BVD hem stelde, in het televisieprogramma onjuist is weergegeven. De Commissie is van oordeel, dat het optreden van de dienst onder deze omstandigheden en in deze vorm als onjuist dient te worden beschouwd.

¹⁾ Van alle personen, wier naam en woonplaats in deze kolom met een beginletter zijn aangeduid, zijn naam en adres aan de Commissie bekend.

VPRO voorbeelden (tekst van de omroepvereniging)

Commentaar van de BVD, door de heer Kool vermeld aan het slot van de uitzending (tekst van de omroepvereniging)

Bevindingen van de Commissie

4. Bij een arbeidsbureau vraagt een werkloze academicus om bemiddeling. Hij voelt zich aangetrokken tot een ambtelijke functie waarvoor hij door zijn studie bijzonder geschikt is. Maar jaren geleden was deze man lid van de CP. En daarom weigert het arbeidsbureau – ook nu nog – om hem te helpen. De lokettist laat er geen twijfel aan bestaan dat de ex-communist door zijn politieke verleden geen enkele moeite hoeft te doen om ooit een baan in overheidsdienst te krijgen.

5. Op het kantoor van een grote scheepvaartmaatschappij komt een heer bij de employé die belast is met het doorsturen van de privé brieven van de zeelieden. Hij wil graag bepaalde brieven inzien en hij legitimeert zich als marechaussee en inlichtingenofficier. De scheepvaartemployé weigert zijn medewerking maar niet lang daarna wordt dit deel van zijn werk overgedragen aan een ander, die – briefgeheim of niet – de BVD'er wel inzage in de post geeft.

6. Een jonge juriste solliciteert naar een functie bij het Rijk, sectie jeugdwerk. Enige weken na haar voorlopige benoeming wordt ze uitgenodigd voor een gesprek met een politieman, die blijkt te weten dat ze als studente in Praag is geweest en haar naar haar politieke voorkeuren vraagt. Hij maakt haar duidelijk dat een lidmaatschap van de PSP bij het jeugdwerk niet geaccepteerd kan worden. Het spreekt vanzelf dat nóg linksere opvattingen helemaal taboe zijn.

De BVD verklaarde hiermede géén bemoeienis te hebben gehad.

De hier bedoelde academicus is de heer Van Santen, omtrent wiens klachten de Commissie afzonderlijk rapporteerde.

Het hier bedoelde geval werd beschreven in „De nieuwe Stem” (aflevering sept-okt. 1965). Onderzoek door de bij de Directie Openbare Orde en Veiligheid van het Departement werkzame politiefunctaris was niet mogelijk, omdat de VPRO verklaarde niet bevoegd te zijn de bron te noemen. De BVD heeft destijds n.a.v. evenvermeld artikel intern doen nagaan, of de dienst enige bemoeienis kon hebben gehad met dit geval; het resultaat van dit onderzoek was negatief.

De BVD heeft de heer Kool te kennen gegeven, het onbestaanbaar te achten, dat de dienst of de Kon. Marechaussee getracht zou hebben inzage te krijgen van de correspondentie van zeevarenden. Hiervan is in de televisieuitzending geen melding gemaakt.

Mevr. de H. te P., solliciteerde in 1963 naar een vaste aanstelling bij de Raad voor de Kinderbescherming te X. De BVD ontving een verzoek van het Ministerie van Justitie, te dezer zake een betrouwbaarheidsonderzoek in te stellen. De daarbij door de BVD ingeschakelde brigadier van gemeentepolitie heeft ontkend, naar de politieke voorkeur van mevr. de H. te hebben gevraagd of te hebben gesteld dat het lidmaatschap van de PSP of een andere politieke partij belemmerend zou kunnen werken. De inlichtingen welke hij over de sollicitante verstrekte, waren onverdeeld gunstig. Mevr. de H. heeft verklaard: dat de brigadier bleek te weten dat zij in 1961 als studente een christelijke studentenconferentie te Praag had bijgewoond; dat de brigadier haar gevraagd heeft of zij communiste was, op welke partij zij meestal stemde; dat de brigadier haar de vraag stelde: „U bent toch zeker geen lid van de PSP”.

Hij zei niet met zoveel woorden – zo verklaarde zij verder – dat een lidmaatschap van de PSP aan de aanstelling in de weg zou staan, maar uit de sfeer van het gesprek kreeg zij de indruk, dat hem zodanig lidmaatschap te gortig zou zijn. De sollicitatie is gevolgd door een benoeming. De Commissie merkt in dit verband nog op, een betrouwbaarheidsonderzoek dat aan de BVD zou moeten worden opgedragen in geval van een sollicitatie naar een functie bij een Raad voor de Kinderbescherming niet nodig en derhalve onjuist te achten. Deze opmerking treft echter in eerste instantie de opdrachtgever, d.w.z. het Ministerie van Justitie.

Voorts zou de Commissie het onjuist achten, indien in dit verband het eventuele lidmaatschap van de PSP in geding zou zijn gebracht.

Overigens vestigt de Commissie er de aandacht op, dat, indien de met het onderzoek belaste functionaris zich uitdrukkelijk of impliciet zou hebben uitgelaten over consequenties van een PSP-lidmaatschap voor deze sollicitatie – wat niet is komen vast te staan – deze uitlatingen gedaan werden door een brigadier van gemeentepolitie, niet door een BVD-ambtenaar.

VPRO voorbeelden (tekst van de omroepvereniging)

Commentaar van de BVD, door de heer Kool vermeld aan het slot van de uitzending (tekst van de omroepvereniging)

Bevindingen van de Commissie

7. Aan een Nederlandse universiteit krijgen de hoogleraren in de Slavistiek bezoek van een ambtenaar van de BVD, die hun omstandig zijn visie op het politieke Oost-West-conflict geeft, vóór hij komt tot het doel van zijn visite. Het Oosten blijft gevaarlijk, zo stelt hij, en daarom is de BVD op haar hoede. Welke studenten zijn nu opvallend geïnteresseerd in Oost-Europa. Misschien kunnen de hoogleraren hem de namen geven. Omgekeerd worden studenten in de Slavistiek benaderd met een soortgelijke vraag over hun hoogleraar.

De BVD geeft toe, dat hij op dit gebied actief is, maar zegt van mijn omschrijving – en ik heb dit nauwkeurig hier genoteerd – „de voorstelling die van het werk van de BVD op dit punt wordt gegeven, wordt door de BVD als eenzijdig aangemerkt.”
Zij – die voorstelling – doet onvoldoende recht aan de werkelijkheid op het gebied van spionage en de afweer daartegen.”

De hoogleraar X te Y heeft verklaard, omstreeks 1963 te zijn benaderd door een ambtenaar van de BVD, die uiteenzette dat de BVD onder meer moest waken tegen het werven van agenten van de zijde van Oost-Europese landen en hem daarom verzocht namen op te geven van mensen uit academische kringen, die betrekkingen onderhielden met Oost-Europese instanties. De hoogleraar antwoordde zodanige eventueel te zijner kennis komende wervingsgevallen aan de autoriteiten te zullen melden, doch niet bereid te zijn tot overige medewerking, omdat betrokkenen, zonder zich aan enige staatsgevaarlijke activiteiten schuldig te maken, daarvan in hun carrière moeilijkheden zouden kunnen ondervinden. De heer IJ, journalist te X, door de VPRO als tweede bron voor dit voorbeeld opgegeven, verklaarde dat hij ervaringen met de BVD en soortgelijke diensten had gehad in de periode 1953–1958, doch dat de heer Kool hiervoor geen belangstelling toonde, omdat een en ander voor het doel van de televisieuitzending van te weinig recente datum was.

De Commissie vestigt er nog de aandacht op, dat haar toenmalige voorzitter, de heer Vondeling, zich bij schrijven dd. 19-12-1963 tot de heer IJ. gewend heeft, n.a.v. een door deze geschreven tijdschriftenartikel waarin over BVD-activiteiten t.a.v. een hoogleraar in de Slavische talen de staf gebroken werd. De heer Vondeling verzocht, de Commissie omtrent e.e.a. in te lichten. Dit verzoek is niet beantwoord.

8. Een man, die zich voorstelt als politiefunctionaris, vraagt de bewoners van een eerste-verdiepingshuis of hij even op hun balkon mag kijken. Waarom? Omdat hij vermoedt, dat de benedenbuurvrouw de communistische krant De Waarheid leest.

De VPRO deelde mede, dat de drie personen, van wie dit verhaal afkomstig was, geen toestemming hadden gegeven hun namen te vermelden. Onderzoek was derhalve niet mogelijk.

Al met al meent de commissie, dat van de in bedoelde televisieuitzending met grote stelligheid als positieve feiten geschilderde gevallen het merendeel hetzij niet waar, hetzij onjuist voorgesteld, hetzij onbewezen is gebleken. Voorts stelt de commissie vast, dat geen van de gesignaleerde betrokkenen enige schade of nadeel heeft ondervonden. In één geval acht zij het optreden van de dienst onjuist, in dit geval heeft de dienst er blijk van gegeven dit in te zien.

Een geval doet vragen rijzen m.b.t. de huidige praktijk bij het politieke antecedentenonderzoek, waarover de commissie met de Regering een meer algemeen overleg voert, dat nog gaande is.

Een geval ten slotte heeft een duidelijke achtergrond van contra-spionage, wat uiteindelijk de voornaamste taak van de B.V.D. is. Dit geval ligt echter in een vlak, waaraan de commissie enkele afzonderlijke opmerkingen wijdt aan het slot van dit verslag, nl. dat van de B.V.D.-activiteiten in de universitaire wereld.

§ 5. De wijze van behandeling van klachten door de commissie

De Minister van Binnenlandse Zaken pleegt alle klachten over de B.V.D., welke rechtstreeks tot hem gericht worden, ter kennis van de commissie te brengen.

Voorts is de commissie niet in zoverre passief, dat zij afwacht wat haar — hetzij van klagers, hetzij van een kamerlid, hetzij van de Minister — bereikt. Indien de commissie opmerkzaam gemaakt wordt op een dag- of weekbladartikel, waarin kritiek op de dienst wordt uitgeoefend, pleegt zij zich tot de betrokkene te wenden met een schrijven, waarin verzoekt wordt de commissie zo concreet mogelijk te willen inlichten, opdat de commissie, indien zij daarvoor aanleiding aanwezig acht, de zaak onderzoekt. Zo ging in het geval van drs. J. van Santen het initiatief voor het door de commissie ingestelde onderzoek uit niet van een klager, doch van de commissie zelf.

De commissie pleegt niet te volstaan met een verzoek aan de Minister onder wie de dienst, waarover de klacht gaat, ressorteert. Vaak wint de commissie schriftelijke en, voorzover daartoe aanleiding bestaat, ook mondelinge inlichtingen rechtstreeks bij personen of instanties, die in de klacht genoemd worden en die niet onder de verantwoordelijkheid van een Minister vallen in. Ook het horen van klagers vindt in daarvoor in aanmerking komende gevallen plaats, zo b.v. bij het onderzoek, dat werd ingesteld naar aanleiding van de zaak van drs. J. van Santen.

De commissie heeft er begrip voor, dat de wijze, waarop zij klagers inlicht omtrent het resultaat van haar onderzoek, een klager weinig bevredigt omdat haar antwoord beknopt dient te zijn. De commissie betreurt dit, doch haar mogelijkheden om hieraan tegemoet te komen zijn beperkt. Voor haar staat in het algemeen niet de weg open, die de Commissie voor de Verzoekschriften in het merendeel van de gevallen kan gebruiken, nl. van toezending aan de adressant van een afschrift van de door de Minister verstrekte inlichtingen. Zij herinnert in dit verband aan haar opmerkingen in § 2 van dit verslag over de in deze zaken vaak aanwezige noodzaak van strikte geheimhouding.

Bovendien acht de commissie het van belang, dat personen, die zich tot de commissie wenden, de zekerheid bezitten, dat door de commissie aan hun klachten geen openbaarheid wordt gegeven dan met hun toestemming. De commissie stelt zich daarbij op het standpunt, dat personen, die eigener beweging in de publiciteit getreden zijn, geacht kunnen worden zodanige toestemming te hebben gegeven.

De commissie acht, na hetgeen in § 1 van dit verslag werd opgemerkt, een uitdrukkelijke verzekering, dat zij alle nodeloze geheimzinnigheid, zowel tegenover klagers als tegenover de Kamer, zal weren, nauwelijks meer nodig. Voor mededelingen naar buiten, ook in beperkte kring, van haar door een Minister vertrouwelijk verstrekte inlichtingen, behoeft zij echter de toestemming van de betrokken bewindsman. Het zal geen betoog behoeven, dat de commissie zelf hieraan stipt de hand meent te moeten houden.

Over de wijze, waarop de commissie klachten onderzoekt, werd gedurende de verslagperiode in het openbaar („Vrij Nederland” van 5 augustus 1967) door twee klagers, de heren R. B. van Gemert, te Utrecht, en C. D. Eisma, te 's-Gravenhage, de kritiek uitgeoefend, dat de commissie bij de uitoefening van haar controlerende taak zou zijn te kort geschoten, omdat de commissie genoeg had genomen met enkel een — ontkennend — antwoord van de Minister van Binnenlandse Zaken op een vraag harerzijds, of de Binnenlandse Veiligheidsdienst in de door de klagers naar voren gebrachte aangelegenheden een rol gespeeld had. De commissie acht deze kritiek zakelijk niet gegrond.

De commissie hecht er in dit verband aan een opmerking van algemene aard te maken. Uit de aard der zaak is de commissie bij haar controlerende taak voor een niet onbelangrijk deel aangewezen op feitelijke mededelingen van de Minister. Indien enige zaak, waarmee de B.V.D. bemoeienis gehad heeft, om veiligheidsredenen geen vermelding naar buiten verdraagt, dan wordt tegenover de commissie die bemoeiing erkend en — vaak zeer uitvoerig — gemotiveerd.

Dezelfde klagers betoonden zich voorts, wat de heer Eisma betreft niet ten onrechte, ontstemd over een fout¹⁾, welke begaan was bij het typen van de brief, waarin aan één hunner het resultaat van het door de commissie ingestelde onderzoek werd medegedeeld. De commissie heeft deze fout inmiddels gecorrigeerd.

Ten slotte merkt de commissie op het als een onwenselijke beperking van haar bevoegdheden te hebben ervaren, dat zij klagers, getuigen en deskundigen niet kan verplichten voor haar te verschijnen en dat zij dezen niet onder ede kan verhoren. Een wijziging van de Enquêtewet, als bepleit door de Commissies voor de Verzoekschriften van de beide Kamers der Staten-Generaal ten behoeve van die commissies (kamerstuk zitting 1966—1967, 9027) zou naar haar gevoelen benut dienen te worden, om ook deze commissie in dit opzicht de nodige armslag te verlenen.

§ 6. Beleidsvragen ten aanzien van de taak en werkwijze van de B.V.D.

De in § 3 vervatte feitelijke uiteenzetting omtrent de taak en werkwijze van de B.V.D. geeft de commissie aanleiding tot de volgende beschouwingen.

1. Als de voornaamste taak van de B.V.D. beschouwt de commissie die, welke de hoofdredenen van het bestaan van de dienst is, d.i. de contra-spionage.

Het is de commissie uit inlichtingen, welke zij van de Minister van Binnenlandse Zaken verkregen heeft, gebleken, dat ook in Nederland door buitenlanders en door landgenoten spionage wordt bedreven, welke gericht is tegen de veiligheid van dit land en van landen waarmee het bondgenootschappelijk verbonden is, met alle verplichtingen van dien.

Zij vestigt in dit verband mede de aandacht op openbaar gemaakte feiten, zoals verklaringen van naar het Westen uitgeweken agenten van bij het Warschau-pact aangesloten mogendheden, feiten die aan de dag zijn getreden bij recente strafprocessen in het buitenland (o.a. de z.g. „Penkowsky-papers”²⁾) en berichten over vroeger in het Westen gewerkt hebbende naar het Oosten uitkomen voormalige spionnen.

Het spreekt trouwens vanzelf dat Nederland, bij afwezigheid van een Nederlandse contraspionagedienst, voor spionnen en met name voor hun verbindingen met hun opdrachtgevers een toeluchtsoord bij uitstek zou worden.

Aan de geloofwaardigheid voor de publieke opinie van spionageactiviteiten in Nederland wordt o.a. afbreuk gedaan door de omstandigheid, dat hier te lande strafrechterlijk von-

¹⁾ In de brief van de commissie aan de heer Eisma werd gerefereerd aan „brieven d.d. 26 maart 1967 en 3 mei 1967”, terwijl er had moeten staan „brief van 12 april 1967”. De brieven van maart en mei waren echter van de heer Van Gemert, niet van de heer Eisma.

²⁾ Oleg Penkowsky: „The Penkowsky Papers”, uitgave Doubleday en Co., Inc. 1965. Nederlandse vertaling: „De Penkowsky Documenten”, uitgeverij Forum Boekeriej, 's-Gravenhage.

nissen, waarbij een straf wordt toegekend, te dezer zake nagenoeg niet voorkomen. Dit houdt mede verband met de delictomschrijving in het Wetboek van Strafrecht, welke van dien aard is, dat in de praktijk het bewijs van spionage of van strafwaardige poging tot spionage moeilijk te leveren valt; tengevolge hiervan stelt het openbaar ministerie ongaarne een strafvervolgning in.

De maatregelen, waartoe de Vreemdelingenwet de Minister van Justitie in staat stelt ten aanzien van buitenlanders, zijn wél in de praktijk hanteerbaar, doch verschaffen de publieke opinie uit de aard der zaak niet diè zekerheid, dat inderdaad spionage gepleegd is, welke van een door de rechter opgelegde straf uitgaat.

De commissie vraagt zich af, of deze situatie strookt met de bedoeling van de makers van de artikelen 98 e.v. van het Wetboek van Strafrecht. Zij zou het op prijs stellen, te eniger tijd een oordeel van de Regering te vernemen of deze onbevredigende situatie door wetswijzigingen ware te corrigeren, dan wel de rechtsbescherming, die in ons strafproces de verdachte behoort te omringen, zich daartegen verzet.

2. Het voornaamste van de problemen van algemene aard, welke onderwerp van overleg tussen de commissie en de Regering vormden, acht de commissie intussen de problematiek van het politieke antecedentenonderzoek.

In mei 1964 vestigde de commissie, bij schrijven van haar toenmalige voorzitter, de heer Vondeling, de aandacht van de Minister van Binnenlandse Zaken op een tweetal publikaties uit de Verenigde Staten ¹⁾. De commissie meende hieruit te hebben begrepen, dat aldaar een systeem was ontwikkeld, waardoor het inderdaad ernstige bezwaar was ondervangen, dat iemands niet benoeming, niet bevordering of ontslag het gevolg is van aan hemzelf niet geopenbaarde feitelijke gegevens omtrent zijn persoon, welke tot de conclusie zouden leiden, dat redenen van staatsveiligheid zijn aanstelling, bevordering of handhaving niet raadzaam maken.

De commissie meent, dat deze stap een belangrijke stimulans geweest is voor de instelling in 1964 en de uitbreiding in 1966 van de door de Minister in de memorie van toelichting op zijn begroting voor 1968 vermelde interdepartementale werkgroep, welke onlangs gerapporteerd heeft over de mogelijkheid te komen tot een nadere concretisering van de gevallen, waarin een antecedentenonderzoek dient te worden ingesteld in het belang van de veiligheid van de Staat en de daarbij aan te leggen normen, alsmede van een versterking van de rechtspositie van reflectanten naar overheidsfuncties ten aanzien van wie een zodanig onderzoek plaatsvindt (zitting 1967—1968, 9300. hoofdstuk VII, nr. 2, blz. 17, linkerkolom).

De commissie acht het van belang, dat de Regering, nu vermelde werkgroep verslag heeft uitgebracht, met voortvarendheid haar standpunt bepaalt en dienovereenkomstig handelt.

Naar het gevoelen van de commissie wordt een grote mate van begrijpelijk onbehagen met betrekking tot de B.V.D. veroorzaakt, doordat in de huidige situatie een ieder, die zonder succes naar een overheidsfunctie solliciteert, oprecht in de veronderstelling kan verkeren, dat zijn niet benoeming het gevolg is geweest van hem niet bekende B.V.D.-informaties.

De commissie heeft zich ter zake nog geen afgerond oordeel gevormd, doch meent voorshands, dat deze onzekerheid zou kunnen worden voorkomen c.q. weggenomen, indien een regeling zou worden getroffen waarbij:

a. de functies — op dit moment in het midden gelaten in hoeverre gespecificeerd —, waarvoor een door de B.V.D. te verrichten veiligheidsonderzoek noodzakelijk wordt geacht, bekend worden gemaakt;

b. niet alle sollicitanten naar een functie als hierboven onder a bedoeld aan een onderzoek worden onderworpen, doch

uitsluitend diegenen onder hen, die bij een aanvankelijke selectie het eerst voor een benoeming in aanmerking lijken te komen;

c. degene, die in een bepaalde functie niet zou worden aangesteld of bevorderd ¹⁾ op grond van door de B.V.D. verstrekte inlichtingen, aan de autoriteit, die over de aanstelling, c.q. de bevordering te beslissen heeft, vóór deze beslissing in de gelegenheid wordt gesteld zich tegen de gegevens van de B.V.D. te verweren.

De commissie kan niet aanstonds inzien, dat de op het hoofd van de dienst rustende verplichting tot bescherming van zijn bronnen zich noodzakelijkerwijs zou uitstrekken tot alle bronnen, waaraan de dienst de inlichtingen heeft ontleend, die een antecedentenonderzoek heeft opgeleverd. En niet te ontkennen nadeel zou zijn, dat de informanten, wetende, dat hun inlichtingen ter kennis van de onderzochte persoon kunnen komen, zich niet vrij tegenover de dienst zullen uiten; aan de andere kant zou onder zulke omstandigheden toch verstrekte negatieve informatie waardevoller kunnen worden geacht. De commissie kan zich overigens een procedure indenken, waarbij een van de Regering onafhankelijke instantie beoordeelt of in een bepaald geval uit een oogpunt van bronbescherming of andere overwegingen niet kan worden toegestaan, dat de betrokkene inzage verkrijgt van het B.V.D.-rapport (c.q. de inlichtingen waarop dat rapport berust).

De commissie heeft bovendien voorshands de indruk, dat het aantal door middel van een B.V.D.-antecedentenonderzoek te beveiligen vertrouwensfuncties aanmerkelijk kan en dan ook moet worden ingekrompen. Zij wijst b.v. op het elders in dit verslag behandelde geval van een ambtenares van een raad voor de kindbescherming. Zij vermag niet in te zien, dat functies van deze aard een antecedentenonderzoek vergen, dat zou dienen te worden uitgevoerd door het orgaan, dat belast is met de beveiliging van de Staat. De B.V.D. behoort zich te beperken tot het terrein, waar de nationale veiligheid in het geding is of kan komen en behoort door andere rijksdiensten ook slechts dan te worden ingeschakeld.

Niet alle door de overheid als „vertrouwelijk” gerubriceerde documenten zijn van belang voor de nationale veiligheid. Bovendien is de overheid wat snel geneigd stukken te rubriceren, ook waar dit niet strikt noodzakelijk is. De commissie is trouwens op grond van algemene overwegingen van oordeel, dat een maximale openbaarheid van overheidsstukken dient te worden bevorderd.

De door de commissie op andere gronden hierboven aanbevolen openbaarmaking van een lijst van alle functies — hoe dan ook gespecificeerd —, waarvoor een antecedentenonderzoek door de B.V.D. geëist wordt, zou ook in zoverre een gunstig effect hebben, dat het aantal dezer functies — naar de commissie verwacht — zou verminderen.

De commissie heeft de Minister verzocht, haar omtrent de omvang van de werkzaamheden van de B.V.D. op dit terrein andermaal te willen inlichten, wanneer de Regering, na studie van het rapport van de vermelde ambtelijke werkgroep, tot een gewijzigde opzet van de door de B.V.D. te verrichten antecedentenonderzoeken zal hebben besloten en de dienst op basis van zodanige nieuwe aanpak enige tijd zal hebben gewerkt.

Zolang deze wijziging haar beslag niet heeft gekregen, acht de commissie het wenselijk, dat overeenkomstig de aanbeveling van de Minister van Binnenlandse Zaken van 1961, beslissingen op grond van B.V.D.-gegevens genomen worden door de betrokken minister persoonlijk.

3. Voor wat betreft de taak van de dienst met betrekking tot het verzamelen van gegevens omtrent de in § 2, sub b,

¹⁾ Hetzelfde geldt met betrekking tot degene, die voor een internationale functie een betrouwbaarheidsverklaring (de z.g. „clearance”) van de Nederlandse Regering behoeft.

Het ontslag is door de commissie hier niet genoemd, omdat artikel 97b van het Algemeen Rijksambtenarenreglement reeds in een bijzonder procedure voorziet. Zij heeft nog niet de gelegenheid gehad, na te gaan in hoeverre de in *Sib.* 488, 1951, neergelegde regeling voldoet aan wat haar als wenselijk voor ogen staat.

¹⁾ Lewis L. Strauss: „Men and decisions” (blz. 259—262) en Allen Dulles: „The craft of intelligence”. De Minister gaf in antwoord op het schrijven van de heer Vondeling o.a. een overzicht van enkele in het buitenland geldende regelingen. Dit overzicht is als bijlage bij dit verslag afgedrukt.

vermelde groeperingen en personen¹⁾ stelt de Commissie zich voor, spoedig met de Minister in overleg te treden.

4. Met betrekking tot de werkzaamheden van de B.V.D. in de universitaire wereld acht de commissie het evident, dat in beginsel aan de dienst de toegang tot die wereld niet kan worden ontzegd, zeker voor wat haar contraspionagetaak betreft. In dit vlak lag ook, naar de commissie is medegedeeld, de in „Vrij Nederland” van 21 oktober 1967 gesignaleerde activiteit van de B.V.D. met betrekking tot een door het Leids Academisch Kunstcentrum georganiseerde Russische filmweek. Pogingen tot agentenwerving bij dit soort gelegenheden zijn nl. meermalen vastgesteld.

De commissie stelt zich op het standpunt, hetwelk ook dat van de Ministers van Binnenlandse Zaken en van Onderwijs en Wetenschappen is, dat voor eventuele te dezen aanzien noodzakelijke contacten tussen de B.V.D. en de universiteiten en hogescholen een regeling tot stand zou dienen te komen met de besturen van deze instellingen. Een overleg dienaangaande is inmiddels van regeringswege met de besturen op gang gebracht.

Wat het veiligheidsonderzoek betreft inzake sollicitanten naar vertrouwensfuncties bij de overheid, die een academische opleiding hebben genoten, acht de commissie het vanzelfsprekend, dat de B.V.D. daarbij kringen van het wetenschappelijk onderwijs niet bij voorbaat buiten haar arbeidsveld sluit. In haar onlangs als kamerstuk 9372 gedrukte verslag heeft zij echter uiting gegeven aan haar opvatting dat in deze gevallen het trekken van persoonlijke en studiegegevens bij de administraties van de universiteiten en hogescholen ware over te dragen aan de personeelsdiensten van de betrokken departementen.

Aan benoemingen van docenten aan universiteiten en hogescholen, waarvoor de Ministers van Onderwijs en Wetenschappen of van Landbouw en Visserij de verantwoordelijkheid dragen, pleegt géén antecedentenonderzoek van de B.V.D. vooraf te gaan²⁾.

5. De commissie acht het voorts nuttig, gezien de vrij talrijke klachten, welke haar bereiken van personen, die vrezen dat hun post door de B.V.D. wordt ingezien — of zelfs weg-

¹⁾ De periodieke rapportage van de dienst inzake bedoelde groeperingen en personen wordt ook, te harer vertrouwelijke kennisneming, aan de commissie toegezonden.

²⁾ De in „Vrij Nederland” van 21 oktober 1967 gememoreerde verklaring van het vorige hoofd van de B.V.D., de heer Sinninghe Damsté, „dat op het terrein van het universitaire onderwijs slechts zeer zelden aan de B.V.D. iets gevraagd wordt”, sloeg op deze omstandigheid.

gemaakt — nogmaals de aandacht te vestigen op de uiteenzetting, op 29 oktober 1963 van de toenmalige Minister-President, de heer Marijnen, in hoeverre het grondwettelijk gewaarborgde briefgeheim ook metterdaad verzekerd is. Uit die uiteenzetting (*Handelingen* zitting 1963—1964, blz. 220) blijkt, dat de onder de hoede van de PTT zijnde poststukken niet voor de B.V.D. toegankelijk zijn.

De commissie meent, ter afsluiting van haar verslag een en ander als volgt beknopt te kunnen samenvatten.

Het antecedentenonderzoek van sollicitanten naar een vertrouwensfunctie bij de overheid dient te geschieden volgens een ander systeem dan het huidige: de Regering beschikt ter zake over o.a. het rapport van een ambtelijke werkgroep. De commissie stelt het overleg, waartoe de Minister van Binnenlandse Zaken zich bereid getoond heeft, op prijs.

Zolang zodanige wijziging haar beslag nog niet heeft gevonden, dienen beslissingen op grond van B.V.D.-gegevens genomen te worden door de betrokken Minister persoonlijk.

De commissie heeft de stellige indruk, door de Minister bij haar onderzoek van individuele klachten zonder terughoudendheid te worden ingelicht. Zij acht het echter met het oog op het verkrijgen van inlichtingen van anderen wenselijk, dat haar de bevoegdheden van een parlementaire enquêtecommissie zullen worden verleend.

Omtrent de taak van de B.V.D. ten aanzien van het inwinnen van gegevens omtrent groeperingen en personen, die doeleinden nastreven of ter verwezenlijking van hun doeleinden middelen hanteren, die in strijd zijn of dreigen te komen met de grondslagen van de democratische rechtsstaat, zal de commissie in nader overleg met de Minister treden, zowel wat de methode als de modaliteiten betreft.

Een ander onderwerp, waarover de commissie voornemens is nader overleg met de Minister te plegen, is de in voetnoot 2 op blz. 4 vermelde regeling.

Aldus vastgesteld 9 november 1967.

MELLEMA
DEN UYL
BIESHEUVEL
TOXOPEUS
SCHMELZER
VAN MIERLO.